

Nationale en internationale ontwikkelingen rond schaalvergroting in de melkveehouderij

A.C.G. Beldman
J.H. Jager
L. van Dellen (AVM)
J. Zijlstra (ASG)

Projectcode 30562

Oktober 2006

Rapport 2.06.07

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Nationale en internationale ontwikkelingen rond schaalvergroting in de melkveehouderij
Beldman, A.C.G., J.H. Jager, L. van Dellen en J. Zijlstra
Den Haag, LEI, 2006
Rapport 2.06.07; ISBN-10: 90-8615-097-7; ISBN-13: 978-90-8615-097-7
Prijs €10 (inclusief 6% BTW)
35 p., fig., tab., bijl.

In opdracht van het Productschap voor Zuivel wordt het project 'Organiseren voor groei' uitgevoerd, waarbinnen knelpunten en mogelijke oplossingen rond schaalvergroting in de Nederlandse melkveehouderij worden geïnventariseerd. In het kader van dit project zijn de ontwikkelingen rond de schaalvergroting in de Nederlandse melkveehouderij en andere belangrijke melkproducerende landen op een rij gezet.

On behalf of the Milk Marketing Board, the 'Organising for growth' project defined the problems and possible solutions relating to the scaling up in dairy farming in the Netherlands. In the framework of this project, developments regarding the scaling up in dairy farming in the Netherlands and other major milk-producing countries were studied.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330
Telefax: 070-3615624
E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330
Telefax: 070-3615624
E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	13
1. Inleiding	17
2. Ontwikkeling melkveehouderij in Nederland	18
3. Ontwikkeling melkveehouderij internationaal	21
3.1 Ontwikkeling bedrijfsstructuur	21
3.2 Ontwikkeling kosten en opbrengsten gespecialiseerde melkveebedrijven binnen EU	24
Literatuur	31
Bijlagen	
1. Ontwikkeling van de landelijke melkproductie per land en gemiddelde productie per bedrijf 1995-2003	33
2. Kosten en opbrengsten per 100 kg melk EU-15 (2002)	34
3. Relatieve kosten en opbrengsten in 2002 ten opzichte van 1992 EU-15	35

Woord vooraf

In opdracht van de Commissie Melkveehouderij van het Productschap voor Zuivel is het project 'Organiseren voor groei' uitgevoerd. Dit project is uitgevoerd door de Animal Sciences Group en het LEI, beide onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum, samen met de Vereniging van Accountants en Belastingadviesbureaus VLB. Voor de eerste fase van dit onderzoek is een overzicht gemaakt van de nationale en internationale ontwikkelingen in de structuur van de melkveebedrijven. Dit rapport is een weergave van de bevindingen van deze eerste fase.

Binnen het LEI waren A.C.G. Beldman en J. Jager verantwoordelijk voor de uitvoering van het onderzoek. Vanuit het projectteam 'Organiseren voor groei' werden ze bijgestaan door Jelle Zijlstra (ASG) en L. van Dellen (Accon-AVM Accountants en adviseurs).

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'J.C. Blom', written in a cursive style.

Dr. J.C. Blom
Algemeen directeur LEI B.V.

Samenvatting

Inleiding

In april 2006 is door ASG het rapport *Mensen en Koeien, Organiseren om te groeien* uitgebracht (zie www.asg.wur.nl). Het onderzoek is gefinancierd door het Productschap voor Zuivel. De aanleiding voor het onderzoek was dat het rendement van investeringen in schaalvergroting in Nederland geringer is dan in andere Europese melkveehouderijgebieden.

Dit achtergrondrapport bevat cijfermateriaal en globale beschouwingen omtrent de actuele situatie rond schaalvergroting in de Nederlandse melkveehouderij en internationaal.

Ontwikkeling melkveehouderij in Nederland

Het aantal melkveebedrijven is met 35% in negen jaar tijd snel afgenomen (2004), tot 24.332. De gemiddelde melkproductie per bedrijf is bijna 450.000 kg melk. Met name in Groningen, Flevoland en Zeeland neemt de totale productie van melk het snelst toe. Nederland telt een kleine duizend melkveebedrijven die meer dan 1 miljoen kilogram melk produceren. Deze bedrijven kenmerken zich door een hoge melkproductie per mankracht (AJE) en een hogere melkproductie per hectare en per koe. De totale opbrengsten van de grote melkveebedrijven liggen per 100 kg €0,21 euro lager dan van gemiddeld gespecialiseerde melkveebedrijven. De totaal betaalde kosten liggen op de grote melkveebedrijven per 100 kg melk €1,20 lager.

Ontwikkeling melkveehouderij internationaal

Vanwege de nog steeds bestaande marktbescherming bevinden de belangrijkste concurrenten van de Nederlandse melkveehouders zich binnen de EU. De laatste tien jaar bevindt Nederland zich op de derde plaats qua bedrijfsomvang; de groei in bedrijfsomvang verloopt echter trager (+49% in 2004 ten opzichte van 1995) in vergelijking met het Verenigd Koninkrijk (82%) en Denemarken (108%). De groei is alleen lager in Frankrijk (38%).

Van de nieuwe EU-lidstaten is Polen qua landelijke melkproductie veruit het belangrijkste land. Voor de meeste nieuwe EU-lidstaten geldt dat de bedrijfsstructuur gemiddeld nog relatief kleinschalig is. Er is wel duidelijk sprake van groei, maar de groeisnelheid blijft tot 2004 achter bij de EU-15 lidstaten.

Vanuit de zuivelmarkt gezien, opereren de melkveehouders in de EU-lidstaten in dezelfde omgeving. Toch komen er grote ontwikkelingsverschillen voor in ontwikkeling in de bedrijfsstructuur. Dit komt omdat ook andere factoren structuurontwikkeling bepalen.

- Hieronder worden voor de belangrijkste EU-lidstaten specifieke factoren besproken:
- in Nederland worden investeringen benodigd voor productie van 100 kg melk voor 50% bepaald door aankopen van nieuw quotum. Dit is verreweg het hoogste percentage in de EU;
- Denemarken kenmerkt zich door een sterke groei. De quotumhandel verloopt voor een deel via een quotumbeurs. Quotum is er aanmerkelijk goedkoper dan in Nederland. Aan de andere kant kent het land beperkende maatregelen ten aanzien van maximale bedrijfsomvang;
- Duitsland kenmerkt zich door grote binnenlandse verschillen. Gemiddeld zijn de bedrijven niet erg groot, echter in voormalig Oost-Duitsland komen meerdere grote bedrijven voor. In Duitsland is de quotumhandel per regio geregeld via een quotumbeurs. In de handel vindt afroming plaats (10%);
- Frankrijk kent een bewust door politiek ondersteunde, relatief langzame structuurontwikkeling van de melkveebedrijven. De politiek stimuleert het behouden van arbeidsplaatsen op het platteland, waardoor bestaande bedrijven beperkte mogelijkheden hebben bij quotumoverdrachten;
- het Verenigd Koninkrijk heeft van oudsher een structuur van relatief grote melkveebedrijven. De melkveehouderij heeft voor EU begrippen in het verleden met extreem lage melkprijzen te maken gehad. De keerzijde van de slechte resultaten is dat het melkquotum niet duur is.

Naast de EU is er nog een aantal belangrijke melkproducerende landen:

- India is het land dat de meeste melk produceert, waarvan een groot deel afkomstig is van waterbuffels. Daarna volgen de Verenigde Staten, Brazilië, Nieuw-Zeeland en de Australië;
- in andere belangrijke melkproducerende landen is ook een duidelijke groei van de bedrijfsomvang zichtbaar, echter wel wat langzamer dan EU-15. De bedrijfsomvang in deze landen is over het algemeen gemiddeld aanzienlijk groter dan binnen de EU-15.

Ontwikkeling kosten en opbrengsten gespecialiseerde melkveebedrijven binnen EU

Aan de opbrengstkant zijn grote verschillen zichtbaar tussen landen. Italië heeft een hoge opbrengstprijs. De Nederlandse melkveehouders profiteren het minst van directe subsidies. Daarnaast zijn de toegerekende kosten in Nederland laag. Het Verenigd Koninkrijk heeft een opvallend laag saldo.

Niet-toegerekende kosten en marges

Er zijn grote verschillen in totale kosten. In Nederland zijn de totale kosten ruim 1,8 euro lager dan het EU gemiddelde. In het Verenigd Koninkrijk zijn de totale kosten ruim 6 euro per 100 kg melk lager dan het EU gemiddelde. Het is opvallend dat Denemarken relatief hoge totale kosten heeft: 6 euro boven het EU gemiddelde. De niet-toegerekende kosten zijn circa 1,4 euro hoger dan het EU-gemiddelde, vooral als gevolg van een hogere betaalde rente.

Variabele kosten en opbrengsten grotere gespecialiseerde melkveebedrijven (>100 nge)

Het saldo in Frankrijk is met €40,04/100 kg melk het hoogst. Het saldo in het Verenigd Koninkrijk is met €22,18/100 kg veruit het laagst. Dit wordt vooral veroorzaakt door de lage melkprijs. Nederland heeft een saldo van €30,73/100 kg.

Saldo en niet-toegerekende kosten grotere gespecialiseerde melkveebedrijven (>100 nge)

Van deze landen heeft het Verenigd Koninkrijk de laagste totale kosten. Door het zeer lage saldo blijft het eindresultaat in totaliteit echter duidelijk achter bij het gemiddelde van de EU-15. De snelle groei in Denemarken resulteert niet in de laagste kostprijs. De niet-toegerekende kosten van Denemarken zijn op Frankrijk na het hoogst. Dit wordt vooral veroorzaakt door hoge rentekosten. Nederland neemt een middenpositie in. Gezien het saldo heeft Nederland een redelijk goede positie, zeker wanneer rekening gehouden wordt met het feit dat de Nederlandse melkveehouder relatief weinig profiteert van subsidie. In de niet-toegerekende kosten spelen, net zoals in Denemarken, hier de hogere rentekosten een belangrijke rol.

De relatieve ontwikkeling van kosten en opbrengsten weergegeven tussen 1992 en 2002

In de hele EU zijn de toegerekende kosten aanzienlijk gedaald. Nederland hoort bij de groep landen met de sterkst dalende toegerekende kosten. Ook Denemarken heeft een snelle daling van toegerekende kosten. De gemiddelde niet-toegerekende kosten van bijna alle landen zijn aanzienlijk gestegen. De landen Denemarken, Verenigd Koninkrijk en Nederland hebben een flinke daling doorgemaakt met betrekking tot het rendement. Opbrengsten minus betaalde kosten bedragen in deze landen 72% of minder dan het niveau in 1992.

Summary

National and international developments relating to scaling up in dairy farming

Introduction

In April 2006, the report *Mensen en Koeien, Organiseren om te groeien* (People and Cattle, Organising for growth) was published (see www.asg.wur.nl). The study was financed by the Dutch Dairy Board. The reason for the study was that return from investments relating to scaling up in the Netherlands is lower than other dairy farming regions in the EU.

This background report contains statistics and general ideas regarding the current situation of scaling up in dairy farming in the Netherlands and abroad.

Development of dairy farming in the Netherlands

In the last nine years, there has been a rapid decline (35%) in the number of dairy farms (24,332 farms in 2004). The average milk production per farm is almost 450,000 kg. The total milk production is increasing most in the provinces of Groningen, Flevoland and Zeeland. In the Netherlands nearly one thousand dairy farms are producing more than 1 million kilograms of milk. These farms are characterised by high milk production per unit of labour per year and higher milk production per hectare and per cow. The total income at large dairy farms is €0.21 per 100 kg lower than average specialised dairy farms. Total paid costs at large dairy farms are €1.20 lower per 100 kg milk.

Development of dairy farming internationally

Due to the continuing market protection, the main competitors of Dutch dairy farms are located in the EU. In the last 10 years, the Netherlands occupied third place regarding farm size, although growth rate was slow (+49% in 2004 compared to 1995) compared to the United Kingdom (82%) and Denmark (108%). Growth was only lower in France (38%).

Of the new EU member states, Poland, by far is the largest milk producing country compared to the other new EU member states. In most of the new EU member states, the farm structure tends to be relatively small looking at farm size. Although growth is clearly visible, growth rate lags behind other EU-15 countries.

In terms of total EU dairy market, dairy farmers in the EU member states operate in the same environment. However, farm structures vary widely on as a result of other factors which determine the structure development.

The specific factors for the main EU member states are discussed below:

- in the Netherlands, investments required for the production of 100 kg milk, are determined for 50% by new quota purchases. This is by far the highest in the EU;

- Denmark can be characterised by strong growth. The quota trade is partly based on a quota exchange. Quota costs of prices are considerably low compared to quota costs in the Netherlands. On the other hand, the country has introduced restrictive measures regarding maximum farm size;
- Germany is characterised by big national differences. On average, farms are not large, in East Germany farms tend to be larger. In Germany, the quota trade is organised regionally via quota exchange. Creaming off takes place in the quota trade (10%);
- in France, government supports a relatively slow structure development of dairy farms. Politics stimulates job retention in rural areas. Consequently existing farms have limited opportunities for quota transfer;
- traditionally, the United Kingdom has always had a structure of fairly large dairy farms. In EU terms, dairy farming faced extremely low milk prices. However, the advantage of poor results is, milk quota are not expensive.

Outside the EU, other important milk producing countries are:

- India produces the largest amount of milk. Most originating from water buffalo. Following the United States, Brazil, New Zealand and Australia;
- in other important milk-producing countries, there is clear growth in the size of farms, although the growth rate is slower than in the EU-15. In these countries, farms are generally considerably larger than in the EU-15.

Development of costs and income of specialised dairy farms in the EU

Income varies widely in the different member states. Italy has a high sales price. Dutch dairy farmers benefit least from direct subsidies. The allocated costs are also low in the Netherlands. The United Kingdom has a very low gross margin.

Non-allocated costs and margins

Total costs vary widely. With regard to total costs, the Netherlands has about 1.8 euros lower costs than the EU average. Similarly, the United Kingdom has around 6 euros per 100 kg milk lower costs than the EU average. It is interesting that Denmark has fairly high total costs: 6 euros above the European average. Non-allocated costs are around 1.4 euros above the EU average, particularly due to higher paid interest.

Variable costs and income of bigger specialised dairy farms (>100 nge)

With €40.04/100 kg milk, the gross margin is highest in France. With €22.18/100 kg, the gross margin in the United Kingdom is by far the lowest. This is mainly due to the low milk price. In the Netherlands the gross margin is €30.73/100 kg.

Balance and non-allocated costs for bigger specialised dairy farms (>100 nge)

From these countries, United Kingdom has the lowest total costs. Due to its very low margin, the total end result is clearly lower than EU-15 average. The rapid growth of Denmark does not result in the lowest cost price. Denmark's non-allocated costs are the second highest after France. This is mainly due to high interest costs. The Netherlands have a ranked

position. With regard to the gross margin, the Netherlands has a good ranking, particularly considering the Dutch dairy farmer benefits very little from subsidies. With regard to the non-allocated costs, higher interest costs play an important role, which is also the case in Denmark.

The relative development of costs and income between 1992 and 2002

Overall in the EU, allocated costs have declined considerably. The Netherlands is one of the member states which has the largest decline of allocated costs. Also Denmark has experienced rapid decline in allocated costs. Non-allocated costs have soared in almost all countries. Denmark, the United Kingdom and the Netherlands have experienced a considerable decline in returns. The income minus the paid costs in these countries amount to 72% or less compared to the level of 1992.

1. Inleiding

In dit achtergronddocument voor het project *Mensen en Koeien, Organiseren om te groeien* wordt achtergrondinformatie op een rij gezet die gerelateerd is aan het onderzoek: schaalvergroting in de melkveehouderij. Het doel is beter zicht krijgen op de actuele situatie rond schaalvergroting in de melkveehouderij in Nederland en internationaal. In eerste instantie wordt informatie over de Nederlandse melkveehouderij op een rij gezet:

- a. ontwikkeling van de bedrijfsstructuur;
- b. vergelijking structuur en kostprijs van grote en gemiddelde melkveebedrijven.

Vervolgens wordt nader ingegaan op de ontwikkelingen in de internationale primaire melkveehouderij. De nadruk ligt hierbij op de belangrijkste EU-landen. Ook hier wordt gekeken naar de structuurontwikkeling en naar verschillen in kosten en opbrengsten, ook specifiek voor grotere bedrijven. Kort wordt ook aandacht besteed aan de belangrijkste melkproducenten buiten de EU.

Het is van belang om te melden dat dit document vooral een weergave is van beschikbare statistische informatie aangevuld met literatuurinformatie en een globale beschouwing. Het is geen diepgaande analyse van (effecten van) schaalvergroting in de melkveehouderij.

2. Ontwikkeling melkveehouderij in Nederland

Het aantal melkveebedrijven neemt snel af, 35% in negen jaar tijd (tabel 2.1). De bedrijfsmelkproductie lag in 2004 gemiddeld op bijna 450.000 kg melk. Het aantal bedrijven met > 70 koeien nam met 15 procentpunten toe in negen jaar tijd.

Tabel 2.1 *Ontwikkeling structuur melkveebedrijven Nederland*

	1995	2000	2004	Vergelijking 1995-2004 (in %)
Bedrijven met melkkoeien	37.465	29.467	24.332	-35
Koeien per bedrijf	46	51	60	+33
Melkproductie per koe	6.613	7.296	7.415	+12
Bedrijfsmelkproductie	301.459	372.413	448.151	+49
Aandeel bedrijven > 70 koeien	17	22	33	+98

Bron: PZ statistisch jaaroverzicht 2004 (juni 2005).

Tabel 2.2 *Structuurgegevens van bedrijven met melkkoeien naar provincie 1995-2000-2004*

Provincie	Aantal bedrijven			Melkproductie per bedrijf (kg)			Groei melkprod. per bedrijf (%) 1995- 2004	Ontw. melkprod. per pro- vincie (%) 1995-2004
	1995	2000	2004	1995	2000	2004		
Groningen	1.585	1.366	1.183	339.754	419.884	523.408	54	13
Friesland	4.621	3.998	3.470	421.656	494.669	582.392	38	4
Drenthe	2.150	1.643	1.363	330.326	409.716	516.067	56	-1
Overijssel	7.060	5.443	4.418	281.904	349.718	412.565	46	-9
Flevoland	378	345	320	513.075	618.797	709.550	38	15
Gelderland	7.582	5.629	4.433	256.437	317.340	391.214	53	-12
Utrecht	2.279	1.840	1.586	296.323	354.240	398.344	34	-7
Noord-Holland	2.007	1.583	1.339	280.589	342.383	446.676	59	6
Zuid-Holland	2.750	2.182	1.793	290.959	341.671	408.599	40	-9
Zeeland	391	344	295	240.775	282.348	368.833	53	13
Noord-Brabant	5.323	4.121	3.376	371.044	435.627	490.294	32	-19
Limburg	1.286	973	756	340.973	400.466	416.654	22	-39

Bron: CBS (2005).

De laatste kolom in tabel 2.2 geeft de ontwikkeling van de totale melkproductie per provincie weer. Met name in Groningen, Flevoland en Zeeland neemt de productie relatief sterk toe, echter in mindere mate in Friesland en Noord-Holland. De afname is vooral zichtbaar in Limburg, Noord Brabant en Gelderland. In Flevoland zijn de melkveebedrijven gemiddeld duidelijk het grootst met gemiddeld ruim 700.000 kg geproduceerde melk. Friesland volgt met een gemiddelde bedrijfsomvang van ruim 580.000 kg. De provincies

met de grootste totale melkproductie zijn Friesland, Noord-Brabant, Overijssel en Gelderland.

Tabel 2.3 *Structuur en technische bedrijfsresultaten grootschalige melkveebedrijven in vergelijking met het gemiddeld gespecialiseerd melkveebedrijf (gemiddeld 2001-2003)*

	Grotere (> 1.000.000 kg melk)	Alle gespecialiseerde bedrijven
Aantal bedrijven	942	23.282
Melkproductie (ton)	1.271	460
Ondernemers per bedrijf	2,4	1,7
Aantal AJE	2,6	1,6
Melkproductie per AJE (ton)	493	294
Oppervlakte (ha per bedrijf)	87,6	38,5
w.v. gras (ha)	65,8	29,5
maïs (ha)	16,6	7,2
overig (ha)	5,3	1,8
Melkproductie per hectare (kg)	14,5	12,0
Melkkoeien per bedrijf	159,1	61,4
Aantal stuks ov. vee (exclusief vleeskalf)	115,6	49,8
Melk per koe (kg)	7.994	7.491
Vetgehalte (%)	4,35	4,43
Eiwitgehalte (%)	3,49	3,48
Melkprijs (euro per 100 kg)	35,93	35,52
Krachtvoer/koe (kg)	2.128	2.089

Bron: Bedrijven-Informatienet (2005).

Nederland telt een kleine duizend melkveebedrijven die meer dan 1 miljoen kg melk produceren. Deze bedrijven kenmerken zich door een hoge melkproductie per mankracht (AJE) en door een hogere melkproductie per hectare. De melkproductie per koe is 500 kg hoger met een 40 kg hogere krachtvoergift.

Voor de meest zuivere melkveebedrijven zijn de kosten en opbrengsten per 100 kg melk op een rij gezet (tabel 2.4). De totale opbrengsten van de grote melkveebedrijven liggen per 100 kg een fractie lager. Dit komt door een lagere omzet en aanwas en daarnaast door de hogere specialisatiegraad. De totaal betaalde kosten liggen op de grote melkveebedrijven per 100 kg melk 1,2 euro lager. Dit voordeel wordt voornamelijk behaald op de kosten quota, grond, gebouwen, machines, werk door derden en algemene kosten.

Tabel 2.4 *Kosten en opbrengsten grootschalige melkveebedrijven in vergelijking met het gemiddeld zuiver gespecialiseerd melkveebedrijf (gemiddeld 2001-2003, euro per 100 kg melk)*

	Grotere (> 1.000.000 kg melk)	Alle zuivere bedrijven
Opbrengsten	40,70	40,91
Melk	34,33	34,01
Omzet en aanwas rundvee	2,49	2,82
Overig (o.a. melkpremie)	3,89	4,07
Totaal betaalde kosten en afschrijving	30,18	31,38
Kosten vee en gewas	11,26	10,98
w.v. veevoer	6,87	6,85
Kosten quota	0,66	1,08
Kosten grond, gebouwen, machines	8,66	9,75
w.v. grond en gebouwen	1,74	1,96
onderhoud en huur	2,41	2,71
Energie	0,59	0,75
Financieringskosten (incl. betaalde rente)	4,79	4,15
Betaalde arbeidskosten	0,91	0,49
Werk door derden	1,79	2,16
Algemene kosten	1,52	2,02
Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering	10,52	8,72
Buitengewone baten en lasten	0,53	0,54
Gezinsinkomen uit bedrijf	11,04	9,25
Besparingen	7,90	3,40

Bron: Bedrijven-Informatienet (2005).

Overigens is enige voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van dergelijke tabellen. In een eerder kostprijsonderzoek (Van den Ham, 2003) is aangegeven dat verschillen binnen groepen erg groot zijn. Goede (economische) resultaten hangen zeker niet alleen af van de omvang, maar vooral van het feit of de ondernemer in staat is een goede integrale strategie te kiezen en uit te voeren die past bij zijn bedrijf en bij zijn persoonlijke doelstellingen en vaardigheden.

3. Ontwikkeling melkveehouderij internationaal

3.1 Ontwikkeling bedrijfsstructuur

In eerste instantie is voor de Nederlandse melkveehouderij vooral de Europese Unie van belang. Het beschermingsniveau neemt weliswaar af, maar er is nog steeds sprake van een beschermde Europese zuivelmarkt. Vanuit dit oogpunt bevinden de belangrijkste concurrenten van de Nederlandse melkveehouders zich binnen de EU. In tabel 3.1 staan enkele kenmerken van de gespecialiseerde melkveebedrijven in de belangrijkste EU-15 lidstaten aangevuld met de belangrijkste nieuwe EU-lidstaten. Belangrijk is gerelateerd aan de landelijke melkproductie. Denemarken hoort weliswaar niet tot de top-5 melkproducerende EU-lidstaten (achtste plaats binnen EU-15), maar is in de lijst opgenomen omdat de melkveehouderij daar een forse structuurontwikkeling heeft doorgemaakt. Een tabel met alle EU-lidstaten is als bijlage opgenomen.

Tabel 3.1 *Ontwikkeling structuur melkveebedrijven binnen de belangrijkste EU-landen*

	Melkproductie landelijk		Melkproductie per bedrijf		Groei-% melkproductie per bedrijf 1995-2004	Percentage bedrijf >100 koeien 2003)
	1995	2004	1995	2004		
Nederland	10.825	10.561	301.200	448.277	49	10
Denemarken	4.473	4.434	324.724	675.346	108	28
Duitsland	26.966	27.113	142.559	245.037	72	4
Frankrijk	23.413	22.910	159.294	219.147	38	1
Italië	9.708	10.211	93.910	228.357	143	6
Verenigd Koninkrijk	14.075	14.114	405.505	737.127	82	28
EU-15	115.632	116.329	160.734	286.346	78	7
Hongarije		1.736	63.034	80.115	27	2
Litouwen a)	1.200	1.139	7.874	9.845	25	0
Polen		7.640	13.597	31.852	134	0
Tsjechië a)		2.566	215.999	238.819	11	14
EU-25	116.243	130.041	76.000	120.117	58	7

a) Melkproductiecijfers per bedrijf voor 1995: betreft 2000.

Bron: PZ (2005).

In 1995 bevond de Nederlandse melkveehouderij wat betreft bedrijfsomvang zich in de top drie met een gemiddelde bedrijfsmelkproductie van circa 300.000 kg. Alleen in het Verenigd Koninkrijk waren de bedrijven duidelijk groter, gemiddeld iets meer dan 400.000 kg. Het gemiddelde Deense melkveebedrijf was iets groter (circa 325.000 kg) dan het gemiddelde Nederlandse melkveebedrijf. In 2004 bevond Nederland zich wat betreft gemiddelde bedrijfsomvang nog steeds op de derde plek met bijna 450.000 kg. De afstand

met de beide koplopers is echter aanzienlijk toegenomen. De bedrijven in het Verenigd Koninkrijk produceren gemiddeld bijna 740.000 kg melk en in Denemarken gemiddeld 675.000 kg melk. Het groeipercentage vanaf 1995 bedraagt in deze landen respectievelijk 82% en 108% ten opzichte van Nederland dat ongeveer 50% is gegroeid. De groei was alleen in Frankrijk lager.

Van de nieuwe EU-landen is Polen qua landelijke melkproductie veruit het belangrijkste land. Voor de meeste nieuwe EU-landen geldt dat bedrijfsstructuur gemiddeld nog relatief kleinschalig is. Er is wel duidelijk sprake van groei, echter blijft de groeisnelheid tot 2004 achter bij de EU-15 landen.

In relatie tot de zuivelmarkt opereren melkveehouders in de EU-landen in dezelfde economische omgeving. Toch komen er grote verschillen in ontwikkeling voor in de bedrijfsstructuur. Dit komt omdat ook andere factoren structuurontwikkeling bepalen. Hieronder worden per land de specifieke factoren besproken (Van den Ham, 2003, Bont 2003, Hemme, 2004, Boone, 2001 en Prins 2005).

Nederland

In Nederland worden de hoge quotumkosten en de hoge grondprijzen vaak als belemmerende factoren gezien voor schaalvergroting. In Nederland worden de investeringen benodigd voor de productie van 100 kg melk voor 50% bepaald door het aankopen van nieuw quotum. Dit is verre weg het hoogste in de EU.

Denemarken

Denemarken kenmerkt zich door een sterke groei. Het klimaat is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met dat in Nederland, alleen heeft Denemarken een iets korter groeiseizoen. De quotumhandel verloopt voor een deel via een quotumbeurs, ook kan onderhands binnen een straal van 10 km grondgebonden worden verhandeld. De prijs voor melkquotum schommelt rond de 50 euro per 100 kg (2001). Het land geeft een aantrekkelijke ondersteuning voor jonge startende veehouders. Een andere factor die zeker ook een rol speelt is het relatief grote aandeel jonge en ambitieuze Nederlandse melkveehouders. Aan de andere kant kent het land beperkende maatregelen ten aanzien van maximale bedrijfsomvang. Er gelden maxima voor aantallen dieren, en er wordt bij aankoop van melkquotum door bedrijven boven een miljoen kilogram eenderde deel afgeroomd ten behoeve van starters en ecologische melkveehouders. Maar een steeds groter aantal melkveehouders weet hier creatief mee om te gaan en het aantal grote bedrijven blijft stijgen. Een ander knelpunt voor de melkveehouders vormt de bedrijfsoverdracht, die door het belastingregime van afrekenen moeizaam verloopt. Quotum kan niet fiscaal worden afgeschreven.

Duitsland

Duitsland kenmerkt zich door grote binnenlandse verschillen. Gemiddeld zijn de bedrijven niet erg groot, maar in voormalig Oost-Duitsland komen wel veel grote bedrijven voor. In totaal komen in Duitsland circa 1.500 bedrijven voor met meer dan 200 koeien (2000). In voormalig Oost-Duitsland neemt het aantal bedrijven zeer snel af en het quotum komt terecht bij de grote bedrijven, welke zich in relatief korte tijd verdubbelen qua quotumgrootte. In Duitsland is de quotumhandel per regio geregeld via een quotumbeurs. Bij de handel vindt afroming plaats (10%). De waarde van het quotum verschilt behoorlijk

per regio. Orde van grootte van quotumprijs is 55 euro per 100 kg (2001). Quotum kan fiscaal worden afgeschreven.

Frankrijk

Frankrijk kent een bewust door de politiek ondersteunde, relatief langzame structuurontwikkeling van de melkveebedrijven. De politiek stimuleert het behouden van arbeidsplaatsen op het platteland. Daardoor hebben bestaande bedrijven beperkte mogelijkheden van quotumoverdracht: dit wel bij overname van een compleet bedrijf, wat dan nog wel wordt afgeroomd qua quotum of via erfrecht. Op quotum kan niet fiscaal worden afgeschreven (prijs in de orde van grootte 20 euro per 100 kg). Daarnaast zijn de bedrijven in Frankrijk over het algemeen gemengd en hebben naast melkvee ook vaak vleesvee en akkerbouw. Dit betekent dat er ook alternatieven zijn, dat men niet is genoodzaakt om de ontwikkeling van het bedrijf uitsluitend in de melkveetak te realiseren.

Tabel 3.2 Wereldwijd, landelijke melkproductie en ontwikkeling bedrijfsmelkproductie

	Melkproductie landelijk		Melkproductie per bedrijf		Groeipercentage 1995-2004
	1995	2004	1995	2004	
Nederland	10.825	10.561	301.200	448.277	49
EU-15	115.632	116.329	160.734	286.346	78
EU-25	116.243	130.041	76.000	120.117	58
Argentinië	7.884	8.580	386.361	708.077	83
Australië	8.585	10.088	603.676	1.059.407	75
Brazilië a)		22.000		23.395	
India a)		80.000		933	
Nieuw-Zeeland	9.267	14.000	677.359	1.119.744	65
Verenigde staten	72.058	77.477	502.558	949.463	89
Canada	7.200	7.893	409.018	588.937	44
Japan	8.382	8.333	189.201	281.493	49
Noorwegen	1.712	1.525	77.612	94.589	22
Zwitserland	3.080	3.212	81.998	114.757	40

a) In beide landen wordt een groot deel van melk buiten de zuivelindustrie om direct vermarkt. In India is ruim de helft van de melk afkomstig van buffels.

Bron: PZ, IFCN (2005).

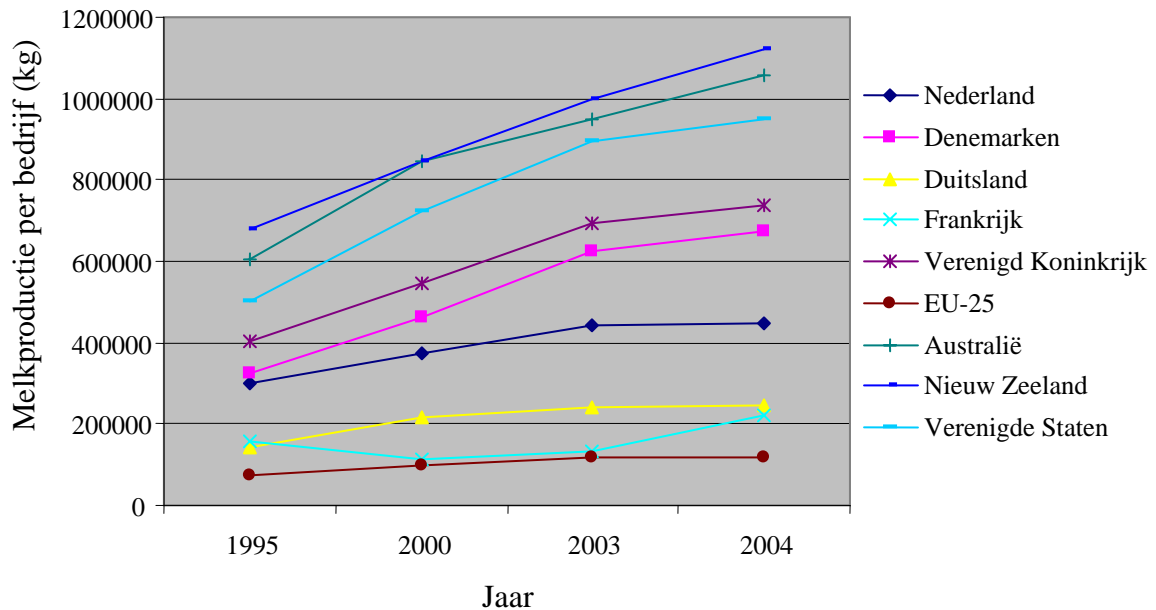
Verenigd Koninkrijk

Het Verenigd Koninkrijk heeft van oudsher een structuur van relatief grote melkveebedrijven. De melkveehouderij heeft voor Europese begrippen met extreem lage melkprijzen te maken gehad. Veel bedrijven stonden in 2001 te koop, mede ten gevolge van de BSE-crisis. Keerzijde van de slechte resultaten is dat het melkquotum niet duur is. In 2005 stoppen wederom veel melkveehouders, waaronder grote bedrijven.

Naast de EU zijn er nog een aantal belangrijke melkproducerende landen. In tabel 3.2 zijn enkele gegevens omtrent de landelijke melkproductie en de structuurontwikkeling van de melkveebedrijven in deze niet EU-landen weergegeven.

India is het land dat de meeste melk produceert, waarvan een groot deel afkomstig is van waterbuffels. Hierna volgen de Verenigde Staten, Brazilië, Nieuw Zeeland en de Australië.

In andere belangrijke melkproducerende landen is tevens een duidelijke groei van de bedrijfsomvang zichtbaar. De bedrijfsomvang in deze landen is gemiddeld aanzienlijk groter dan binnen de EU-15, met uitzondering van Japan. Gemiddeld is het groeipercentage lager dan de EU-15. De groeipercentages zijn duidelijk lager in landen met een beschermde markt en/of een quoteringssysteem: Canada, Japan, Noorwegen, Zwitserland.

Figuur 3.1 Ontwikkeling melkproductie per bedrijf
Bron: FADN (2005).

3.2 Ontwikkeling kosten en opbrengsten gespecialiseerde melkveebedrijven binnen EU

Op basis van het FADN-boekhoudnetwerk is gekeken naar de kosten en opbrengsten van gespecialiseerde melkveebedrijven van de belangrijkste melkproducerende landen, inclusief Denemarken. In de tabel 3.3 bestaan de posten rente en arbeid alleen uit het betaalde deel. Dat wil zeggen dat vergoeding over het eigen vermogen en vergoeding van eigen arbeid niet als kosten zijn opgenomen.

Tabel 3.3 *Opbrengsten, variabele kosten en saldo gespecialiseerde melkveebedrijven belangrijkste EU-landen en EU-15 (2002, euro per 100 kg melk)*

Tabellen	Opbrengsten			Kosten		Aantal koeien
	melk	totaal	subsidies	toegerekend	saldo	
Denemarken	34,28	41,02	4,29	15,90	29,41	68,7
Duitsland	30,96	42,11	5,36	13,26	34,21	40,3
Frankrijk	32,21	44,77	6,29	12,98	38,08	39,5
Italië	41,38	57,55	2,71	23,41	36,85	34,9
Nederland	33,72	41,29	1,42	11,77	30,94	64,7
Verenigd Koninkrijk	26,89	34,18	2,59	14,64	22,12	89,7
EU-15	32,04	42,72	4,99	15,06	32,65	39,9

Bron: FADN, bewerking LEI (2005).

Aan de opbrengstkant komen grote verschillen tussen de landen voor. Italië haalt een hoge opbrengstprijs, maar hierbij moet wel worden opgemerkt dat dit het jaar betreft voor de kwestie rond Parmalat. De Nederlandse melkveehouderijs profiteren het minst van directie subsidies. Nederland valt op door relatief lage toegerekende kosten (zeker wanneer rekening wordt gehouden met de gemiddeld hoge melkproductie per hectare). Het Verenigd Koninkrijk valt op door een zeer laag saldo.

Tabel 3.4 *Niet-toegerekende kosten en marges gespecialiseerde melkveebedrijven belangrijkste EU-landen en EU-15, in euro per 100 kg melk (in 2002)*

Tabellen	Saldo	Kosten niet-toeger. arbeid	Betaalde arbeid	Grondgebouwen	Afschrijving	Betaalde pacht	Betaalde rente	Loonwerk	Overige kosten	Totaal kosten	Opbrengst bet. kosten
Denemarken	29,41	26,05	2,50	3,03	5,10	1,32	7,86	3,41	2,83	41,95	3,36
Duitsland	34,21	24,43	1,14	3,53	7,06	2,98	1,33	2,03	6,36	37,70	9,77
Frankrijk	38,08	27,18	0,50	2,79	7,87	2,72	1,58	3,85	7,87	40,16	10,89
Italië	36,85	13,68	1,91	1,02	5,41	1,35	0,26	0,50	3,24	37,09	23,17
Nederland	30,94	22,35	0,77	2,92	4,54	2,30	4,68	2,60	4,54	34,12	8,59
VK	22,12	15,23	2,35	2,21	3,37	1,52	1,30	1,63	2,85	29,87	6,89
EU-15	32,65	20,93	1,28	2,78	5,97	1,97	1,96	2,22	4,74	35,99	11,72

Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

Er zijn grote verschillen in totale kosten tussen de drie landen met gemiddeld de grootste bedrijven. In Nederland zijn totale kosten ruim 1,8 euro onder het EU-gemiddelde. Het Verenigd Koninkrijk zit qua totale kosten ruim 6 euro per 100 kg melk onder het Europees gemiddelde. Opvallend is dat Denemarken relatief hoge totale kosten heeft: 6 euro boven het Europees gemiddelde. Dit wordt voor een deel veroorzaakt door hogere toegerekende kosten en vooral door de hogere betaalde rente, meer loonwerk en betaalde arbeid. De niet-toegerekende kosten zijn circa 1,4 euro hoger dan het EU-gemiddelde. Dat komt vooral door een hogere betaalde rente. De vergelijking tussen de verschillende lidstaten wordt uiteraard ook beïnvloed door het verschil in gemiddelde bedrijfsstructuur. Daarom

zijn twee tabellen gemaakt waarin voor deze lidstaten de kostprijs voor bedrijven boven de 100 nge is weergegeven (tabel 3.5 en 3.6).

Tabel 3.5 Variabele kosten en opbrengsten grotere gespecialiseerde melkveebedrijven (>100 nge) belangrijkste EU-landen en EU-15 (2002, euro per 100 kg melk)

Tabellen	Opbrengsten			Kosten		Aantal koeien	Melk-productie per koe
	melk	totaal	subsidie	toegerekend	saldo		
Denemarken	34,27	41,00	4,37	15,79	29,58	104,1	7.530
Duitsland	30,49	40,20	4,49	14,20	30,49	122,7	7.214
Frankrijk	32,25	47,87	6,65	14,49	40,04	81,0	6.178
Italië	42,11	54,57	1,84	21,88	34,52	111,3	6.713
Nederland	33,79	40,80	1,43	11,51	30,73	93,9	7.443
Verenigd Koninkrijk	27,20	34,27	2,45	14,54	22,18	148,4	6.927
EU-15	32,59	41,63	3,27	15,20	29,70	108,6	7.031

Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

Tabel 3.6 Saldo en niet-toegerekende kosten grotere gespecialiseerde melkveebedrijven (>100 nge) belangrijkste EU-landen en EU-15 (2002, euro per 100 kg melk)

Tabellen	Saldo	Kosten niet-toeger. arbeid	Betaalde arbeid	Grondgebouwen	Afschrijving	Betaalde pacht	Betaalde rente	Loonwerk	Overige kosten	Totaal kosten	Opbrengst bet. kosten
Denemarken	29,58	27,07	3,06	2,94	5,34	1,51	8,23	3,37	2,62	42,86	2,51
Duitsland	30,49	23,54	3,51	2,80	4,72	3,59	1,58	2,23	5,11	37,74	6,95
Frankrijk	40,04	29,50	0,92	2,92	8,68	3,44	1,95	4,07	7,52	43,99	10,54
Italië	34,52	12,37	3,00	0,70	3,72	1,38	0,24	0,53	2,81	34,25	22,15
Nederland	30,73	21,97	0,94	2,76	4,52	2,10	4,96	2,57	4,12	33,48	8,76
Verenigd Koninkrijk	22,18	15,37	2,94	2,20	3,21	1,50	1,39	1,62	2,52	29,91	6,81
EU-15	29,70	20,26	2,45	2,38	4,78	2,02	2,79	2,18	3,66	35,46	9,44

Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

De bedrijven zijn geselecteerd op basis van gestandaardiseerde grootte eenheden. Dit betekent dat de omvang van de melkveetak onderling behoorlijk kan verschillen. De melkveetak van de Franse bedrijven is bijvoorbeeld nog relatief klein. Dit komt omdat melkveebedrijven doorgaans ook akkerbouw en vleesvee voorkomt. Het saldo in het Verenigd Koninkrijk is veruit het laagst. Dit wordt vooral veroorzaakt door de lage melkprijs.

Van deze landen heeft het Verenigd Koninkrijk de laagste totale kosten. Door het zeer lage saldo, blijft het eindresultaat in totaliteit echter duidelijk achter op het gemiddelde van de EU-15. De snelle groei in Denemarken resulteert echter niet in de laagste kostprijs. De niet-toegerekende kosten van Denemarken zijn het hoogst op Frankrijk na. Dit wordt vooral veroorzaakt door hoge rentekosten en zware financiering van bedrijven. Nederland neemt een middenpositie in. Wat betreft saldo heeft Nederland een redelijk goede positie. Zeker als rekening gehouden wordt dat Nederlandse melkveehouders relatief

weinig profiteren van subsidies. Bij de niet-toegerekende kosten spelen, net zoals bij Denemarken, ook hier de rentekosten een belangrijke rol.

In tabel 3.7 is voor een aantal posten de relatieve ontwikkeling van kosten en opbrengsten weergegeven tussen 1992 en 2002.

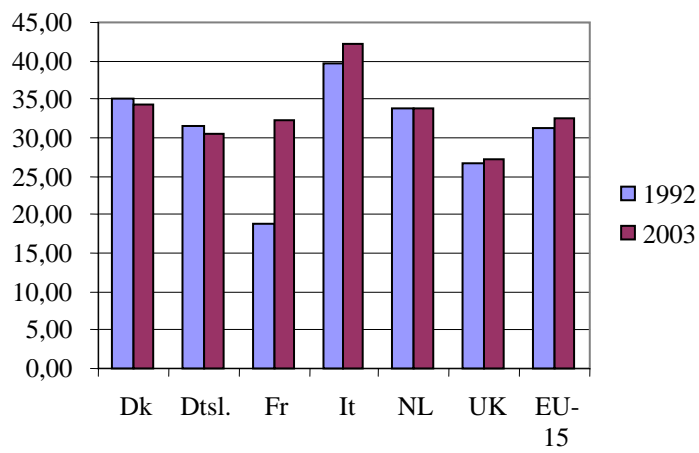
Tabel 3.7 Relatieve ontwikkeling kosten en opbrengsten posten (1992 = 100)

	Opbrengsten melk	Kosten totaal	Kosten toe-ger.	Saldo	Kosten niet-toege-rekend	Betaal-de ar-beid	Grond, gebou-wen	Af-schrij-vingen	Pacht be-taald	Rente be-taald	Loon-werk	Kos-ten totaal	Op-brengst bet. kosten
Dene- marken	99	86	85	98	108	92	83	106	140	105	150	98	57
Duitsland	96	78	79	91	87	116	61	71	122	65	133	84	105
Frankrijk	110	102	95	127	140	184	125	143	138	89	131	121	103
Italië	102	93	86	106	112	169	71	113	150	42	81	94	103
Nederland	101	90	81	99	116	127	123	91	153	88	142	101	72
VK	101	91	109	89	101	90	103	95	158	71	161	105	71
EU-15	103	91	93	106	111	114	95	106	132	79	135	102	97

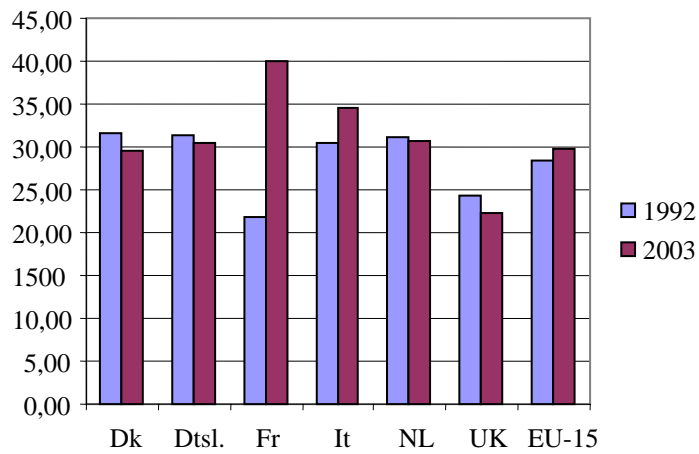
Bron: FADN (2005). Bewerking LEI.

In de hele EU zijn de toegerekende kosten aanzienlijk gedaald. Nederland hoort bij de groep lidstaten met één van de sterkste dalingen van de toegerekende kosten. Ook Denemarken laat een snelle daling van de toegerekende kosten zien. De gemiddelde niet-toegerekende kosten van bijna alle lidstaten zijn aanzienlijk gestegen. De lidstaten Denemarken, Verenigd Koninkrijk en Nederland, hebben een flinke daling doorgemaakt van het rendement. De opbrengsten minus betaalde kosten bedragen in deze landen 72% of minder en opzichte van het niveau in 1992.

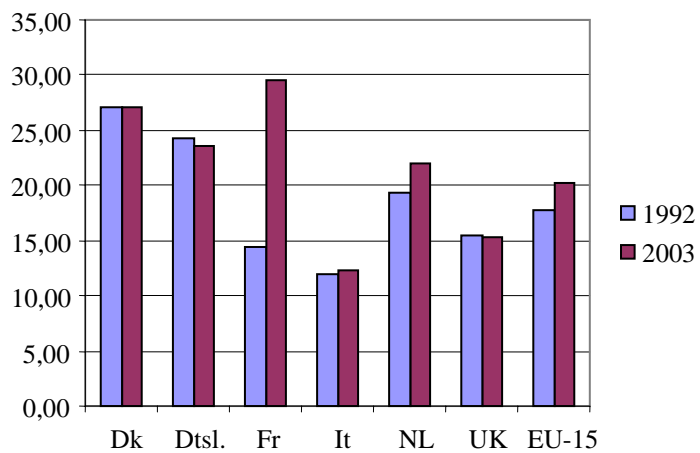
In de onderstaande figuren is de ontwikkeling van enkele financiële kengetallen uit de tabellen grafisch weergegeven. In de laatste figuur is de ontwikkeling van de opbrengsten minus de betaalde kosten op bedrijfsniveau weergegeven. Hier is zichtbaar dat gemiddeld in de EU-15 dit kengetal op hetzelfde niveau is gebleven, hoewel de marge per 100 kg melk is gedaald. Voor Nederland is ook een daling op bedrijfsniveau zichtbaar.

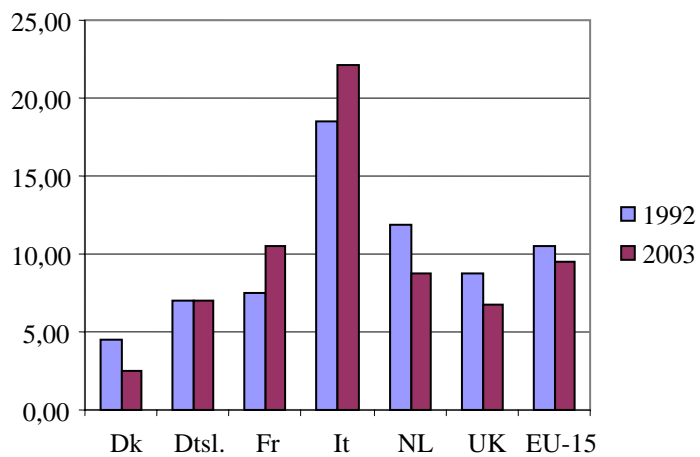
Figuur 3.2 Melkopbrangst per 100 kg
Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

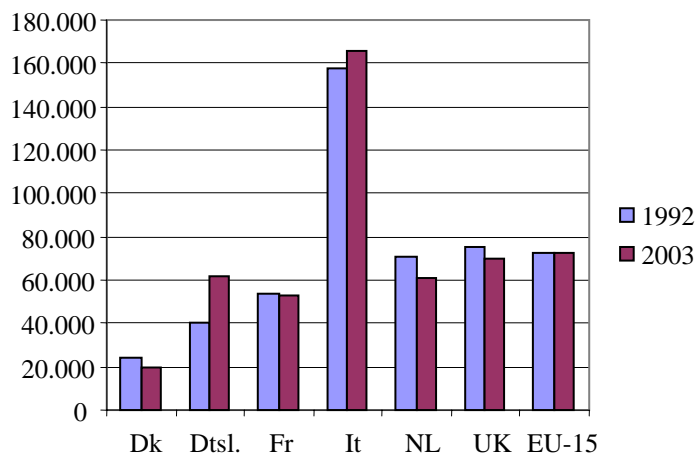
Figuur 3.3 Saldo per 100 kg
Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

Figuur 3.4 Vaste kosten (betaald) per 100 kg
Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

Figuur 3.5 Opbrengst minus kosten (betaald) per 100 kg
Bron: FADN (2005), bewerking LEI

Figuur 3.6 Opbrengst minus kosten (betaald) per bedrijf
 Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

Literatuur

Bont, C.J.A.M. de en S. van Berkum (red.), *De Nederlandse landbouw op het Europese score bord*. Rapport 2.04.03. LEI, Den Haag, 2004.

Boone, J.A. en K.H.M. van Bommel, 'Kosten melkquotum in Nederland veruit het hoogst'. In: *Agrimonitor*, juni 2001, LEI, Den Haag.

Ham, A. van den, C.H.G. Daatselaar, A.M. Prins en D.W. de Hoop, *Naar kostprijsbeheersing in de melkveehouderij*. Rapport 2.03.3., LEI, Den Haag, 2003.

Hemme, T., *Dairy Report 2004*. IFCN, Braunschweig, 2004.

Prins, A.M., mondelinge mededelingen. 2005.

Productschap voor zuivel, *Statistisch Jaaroverzicht 2004*. PZ, Zoetermeer, 2005.

Bijlage 1 Ontwikkeling per land van landelijk melkproductie en gemiddelde productie per bedrijf 1995-2003 (EU-25 aangevuld met andere belangrijke melkproducerende landen)

	Melkproductie landelijk		Melkproductie per bedrijf		Groei- percentage 1995-2004	Percentage bedrijf >100 koeien (2003)
	1995	2004	1995	2004		
Nederland	10.825	10.561	301.200	448.277	49	10
België/Luxemburg	3.254	3.117	181.862	247.068	36	2
Denemarken	4.473	4.434	324.724	675.346	108	28
Duitsland	26.966	27.113	142.559	245.037	72	4
Finland	2.365	2.373	76.879	145.378	89	0
Frankrijk	23.413	22.910	159.294	219.147	38	1
Griekenland	644	647	33.505	101.307	202	2
Ierland	5.304	5.268	133.599	231.351	73	5
Italië	9.708	10.211	93.910	228.357	143	6
Oostenrijk	2.292	2.618	37.588	58.747	56	0
Portugal	1.600	1.875	117.682	131.935	12	1
Spanje	5.475	5.855	47.671	175.644	268	2
Verenigd Koninkrijk	14.075	14.114	405.505	737.127	82	28
Zweden	3.243	3.229	194.303	364.116	87	5
EU-15	115.632	116.329	160.734	286.346	78	7
Cyprus	135	140	564.457	625.000	11	44
Estland	516	536	23.427	43.432	85	2
Hongarije		1.736	63.034	80.115	27	2
Letland	321	478	10.013	13.765	37	0
Litouwen	1.200	1.139	7.874	9.845	25	0
Malta	41	41	235.137	245.556	4	6
Polen		7.640	13.597	31.852	134	0
Slovenië	393	503	40.935	76.401	87	0
Slowakije		937	249.284	291.648	17	4
Tsjechië		2.566	215.999	238.819	11	14
EU-10		15.716	142.376	165.643	16	7
EU-25	116.243	130.041	76.000	120.117	58	7
			<i>(cursief = 2000)</i>			
Argentinië	7.884	8.580	386.361	708.077	83	
Australië	8.585	10.088	603.676	1059.407	75	
Brazilië a)		22.000		23.395		
India a)		80.000		933		
Nieuw-Zeeland	9.267	14.000	677.359	1119.744	65	
Verenigde staten	72.058	77.477	502.558	949.463	89	
Canada	7.200	7.893	409.018	588.937	44	
Japan	8.382	8.333	189.201	281.493	49	
Noorwegen	1.712	1.525	77.612	94.589	22	
Zwitserland	3.080	3.212	81.998	114.757	40	

a) Bron IFCN: In beide landen wordt een groot deel van melk buiten de zuivelindustrie om direct vermarkt. In India is ruim de helft van de melk afkomstig van buffels.

Bronnen: PZ, IFCN (2005).

Bijlage 2. Kosten en opbrengsten per 100 kg melk EU-15 (2002)

Tabellen	Melk	Totaal	Subsi- dies	Toege- rekend	Saldo	Niet-	Arbeid	Gebou- wen	Pacht	Rente	Werk	Kosten	Kosten	Bet. kosten	Koeien	
België	30,11	40,18	2,86	13,04	29,99	17,53	0,15	2,34	6,61	2,00	2,07	2,18	2,19	30,58	12,46	47,3
Denemarken	34,28	41,02	4,29	15,90	29,41	26,05	2,50	3,03	5,10	1,32	7,86	3,41	2,83	41,95	3,36	68,7
Duitsland	30,96	42,11	5,36	13,26	34,21	24,43	1,14	3,53	7,06	2,98	1,33	2,03	6,36	37,70	9,77	40,3
Griekenland	31,71	48,11	3,31	25,69	25,74	9,01	0,84	0,32	4,26	0,73	0,33	1,23	1,29	34,69	16,74	21,2
Spanje	30,25	40,15	1,13	17,78	23,50	6,53	0,36	1,06	2,03	0,40	0,27	0,42	2,00	24,31	16,97	23,6
Frankrijk	32,21	44,77	6,29	12,98	38,08	27,18	0,50	2,79	7,87	2,72	1,58	3,85	7,87	40,16	10,89	39,5
Ierland	28,18	38,18	4,87	14,42	28,63	14,58	1,12	2,96	3,75	1,55	1,15	2,05	2,01	29,01	14,04	41,5
Italië	41,38	57,55	2,71	23,41	36,85	13,68	1,91	1,02	5,41	1,35	0,26	0,50	3,24	37,09	23,17	34,9
Luxemburg	32,78	47,27	10,63	16,94	40,96	30,06	0,79	4,14	13,34	2,91	2,08	2,40	4,39	47,00	10,90	41,4
Nederland	33,72	41,29	1,42	11,77	30,94	22,35	0,77	2,92	4,54	2,30	4,68	2,60	4,54	34,12	8,59	64,7
Oostenrijk	32,72	57,60	16,86	11,92	62,54	30,72	0,58	6,52	13,76	0,88	1,24	2,30	5,44	42,64	31,83	15,1
Portugal	28,95	35,98	2,59	19,08	19,48	10,02	0,72	1,46	3,76	0,67	0,39	0,38	2,64	29,10	9,46	23,0
Finland	35,26	43,00	24,43	18,63	48,79	29,66	1,40	5,19	10,82	1,05	1,54	1,66	8,00	48,29	19,13	20,1
Zweden	32,46	44,38	9,30	18,74	34,94	29,57	2,87	3,61	9,94	1,48	2,71	4,19	4,76	48,31	5,37	36,6
Verenigd Koninkrijk	26,89	34,18	2,59	14,64	22,12	15,23	2,35	2,21	3,37	1,52	1,30	1,63	2,85	29,87	6,89	89,7
Totaal	32,04	42,72	4,99	15,06	32,65	20,93	1,28	2,78	5,97	1,97	1,96	2,22	4,74	35,99	11,72	39,9

Bron: FADN (2005), bewerking LEI.

Bijlage 3. Relatieve kosten en opbrengsten in 2002 ten opzichte van 1992 EU-15

Tabellen	Opbrengsten		Kosten		Kosten niet- toege- rekend	Betaal de ar- beid	Grond gebou- wen	Af- schrij- ving	Betaalde		Loon werk	Kosten		Opbr. bet. kosten	Aantal koeien	Melk- prod. per koe
	melk	totaal	subsi- dies	toegere- kend saldo					pacht	rente		overige	totaal			
België	99	88	98	93	109	80	102	118	125	74	119	120	104	78	115	117
Denemarken	99	86	85	98	108	92	83	106	140	105	150	128	98	57	149	118
Duitsland	96	78	79	91	87	116	61	71	122	65	133	119	84	105	150	122
Griekenland a)	104	105	93	135	105	177	56	149	141	16	161	105	96	160	106	97
Spanje	113	86	93	84	98	109	191	62	127	121	148	121	95	79	176	128
Frankrijk	110	102	95	127	140	184	125	143	138	89	131	166	121	103	122	111
Ierland	104	91	101	101	100	101	102	112	210	53	116	79	101	102	129	113
Italië	102	93	86	106	112	169	71	113	150	42	81	119	94	103	132	117
Luxemburg	100	87	89	118	104	127	93	113	120	61	119	103	98	191	125	125
Nederland	101	90	81	99	116	127	123	91	153	88	142	172	101	72	126	108
Oostenrijk b)	105	88	94	82	89	91	81	87	102	61	112	108	90	77	115	125
Portugal	99	89	92	93	85	57	117	104	59	33	91	88	89	105	142	124
Finland b)	101	97	96	95	114	150	93	140	141	58	256	103	106	75	144	116
Zweden b)	110	119	120	132	127	315	88	118	203	58	811	119	124	167	139	105
Verenigd Koninkrijk	101	91	109	89	101	90	103	95	158	71	161	95	105	71	123	117
Totaal	103	91	93	106	111	114	95	106	132	79	135	133	102	97	125	117

a) 1991-2001; b) 1994-2002.

Bron: FADN (2005), bewerking LEI.